

Aktüel Enerji Ropörtajı 29 Mayıs 2007 (Gül Selçuk 0 532 242 4904)

Kendinizi tanıtır mısınız?

Ben 1953 yılında Konya-Ereğli'de doğdum. Konya-Ereğli Lisesi'nin ardından Orta Doğu Teknik Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü'nden 1976'da mezun olduktan sonra, master derecesini yine aynı bölümden, doktora derecesini ise ABD Pennsylvania State Üniversitesi'nden aldım. 1992'de de doçent oldum.

Meslek yaşamıma 1977'de TPAO Araştırma Merkezi'nde başladım. Burada sırasıyla kıdemli jeolog, servis şefi, müdür, başkan yardımcısı ve proje danışmanı görevlerinde bulundum. Halen, 1998'de atandığım T. C. Cumhurbaşkanlığı'nda, ilk enerji danışmanlığı ile 2003'ten itibaren Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler Çalışma Grubu koordinatörlüğünü yürütmekteyim. Aynı zamanda, Genelkurmay SAREM'de dış uzman olarak görev yapmaktayım.

Yaşamım boyunca endüstri ve devlet görevlerimin yanı sıra akademik çalışmaları da birlikte yürütmeye gayret saffettim. 1976-77'de ODTÜ'de öğretim asistanlığı, 1982-85'te Pennsylvania State Üniversitesi'nde araştırma ve öğretim asistanlığı ile laboratuvar koordinatörlüğü görevlerinde bulundum. 1986'dan bu yana da ODTÜ'de lisans ve lisansüstü dersleri vermekte, tez yöneticilikleri yapmaktayım.

Çok sayıda ödüle sahip olma gururunu yaşayan ender vatandaşlardan biri olduğumu düşünüyorum. Lisans öğrenimimi Etibank Bursu'yla, doktora öğrenimimi de ABD NSF Araştırma Bursu'yla tamamladım. Öğrenimim sırasında ve mezuniyetlerde çeşitli dereceler aldım. 1978-79'da BM Kalkınma Programı Bursu'yla ABD'de bilimsel çalışmalar yaptım. 1984'te Sigma Xi Scientific Research Society Bilim Üyeliği'ne, 2000'de Günümüz Türkiye'sinde Kim Kimdir'e dâhil edildim. 1990'da Türkiye Petrol Jeologları Derneği'nin, Türkiye Sekizinci Petrol Kongresi Özel Katkı Ödülü'ne, 1995'te Geological Aspects of Reservoir Characteristics Conference, Bakü, Konferans Özel Ödülü'ne sahip oldum. 2000'de T.C. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği tarafından Takdirname'ye layık görüldüm. 2001'de ODTÜ Jeoloji Mühendisliği Bölümü'nde Yılın En İyi Öğretim Üyesi seçildim, 2006'da ise ODTÜ Yılın Tez Danışmanı Ödülünü aldım. Son olarak, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü'ne ve Türkiye Petrol Jeologları Derneği Cevat Eyüp Taşman ödülüne layık görüldüm.

Aynı zamanda çeşitli bilimsel ve teknik kuruluşlarda da görev yaptım. Türkiye Jeoloji Kurumu, Türkiye Jeoloji Mühendisleri Odası, Türkiye Petrol Jeologları Derneği, American Association of Stratigraphic Palynologists, Türkiye Palinoloji Komitesi, International Federation of Palynological Societies, Ozan Sungurlu Bilim, Eğitim ve Yardım Vakfı gibi çeşitli bilimsel örgütlerde kurul, komisyon ve komite üyelikleri, yöneticilikleri ve temsilcilikleri yaptım. Halen Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi üyesi olup Türkiye Enerji Ekonomisi Derneği Yönetim Kurulu Üyeliğini yürütmekteyim. Aynı zamanda, çeşitli yerli ve uluslararası bilimsel-teknik derginin hakemi, editörü ve bilimsel kurul üyesiyim.

Meslek yaşamı boyunca çok sayıda konferans, tebliğ ve kurs verdim. 80'den fazla bilimsel yayın ve kitabım bulunmaktadır. Çalışmalarımın 16 tanesi SCI'e dâhil edilmiş olup, makalelerime bu endekslerde 200'den fazla atıf yapılmıştır.

Osmanlı'da Neft ve Petrol kitabınızın oluşum sürecini anlatır mısınız?

Kitabın geçmişi 1993 yılına kadar uzanmaktadır. O zaman TPAO Araştırma Merkezi'nde AR-GE'den sorumlu Grup Başkan Yardımcısı olarak görev yapmaktaydım. Uzun süredir düşündüğüm Güneydoğu Anadolu'nun Stratigrafik Leksikonu projesini gerçekleştirebilmek için uygun bir zaman kolluyordum.

Ülkemizdeki petrol ve gazın neredeyse tamamının gerçekleştirdiği bu bölgenin ilk stratigrafik leksikonu 1954 yılında yabancı bir petrol şirketi elemanı olan Dubertert tarafından yapılmıştı. Amaç da, yeni çıkan petrol kanunuyla bölgeye gelecek olan yabancı şirketlere bölgenin stratigrafisini tanıtmaktı.

Ancak o günden beri birçok yeni birim tanımlanmış ve stratigrafik sınıflama giderek içinden çıkılmaz bir hale gelmişti. Dünyanın birçok yerinde bulunan leksikonun güneydoğu için de yapılması gerekiyordu. Bu amaçla arkadaşlarımla birlikte MTA ve TPAO kütüphanelerinde uzun zaman harcadık. Bu çalışmalarım sırasında, Cumhuriyet döneminde yapılan özverili çalışmalar beni çok etkilemişti. Özellikle, Robert Koleji bitirip Columbia Üniversitesi'nde doktora yapan Cevat Eyüp Taşman'ın, Başbakan İsmet İnönü'nün gayretiyle Türkiye'ye getirilerek Petrol Arama ve İşletme İdaresi'nin başına getirilmesinin hikâyesi garip bir burukluk taşıyordu. Osmanlı dönemi de oldukça ilginçti ve biz Türk petrolcüleri bu dönem hakkında hemen hiçbir şey bilmiyorduk. Bir süre sonra ben işin tarih kısmıyla daha fazla ilgilenmeye başlamıştım.

Daha sonra Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Osmanlı belgelerini yayınlamaya başladığını öğrendim. 2004 yılında bu belgelerden 105 tanesini belirleyerek onları getirtirdim. İlk defa su yüzüne çıkan bu belgelerin transkripsiyonu Cumhurbaşkanlığının değerli Osmanlıca uzmanları tarafından yapıldı. Bunun dışında Osmanlıca basılan Düstur'dan da konuyla ilgili 7 belge Türkçeye çevrildi. İşte bu 112 belge kitabın esas çatısını oluşturdu. Bundan sonra ben dünyada yayınlanmış eserleri derlemeye başladım. Özellikle Anglo-Sakson literatürünün tamamına yakını uzun gayretlerden sonra elde ettim. Ve kitap nihayet 2005 sonunda baskıya hazır hale geldi.

Kitabın basımıyla birçok yayınevi ilgilenmişti ama ben daha çok duygusal nedenlerle ODTÜ yayıncılığı tercih ettim. Hem ben hem de kardeşim ODTÜ jeoloji Mühendisliği mezunuyduk ve ikimizde yıllardır hocalık yapmaktaydık. Ayrıca petrol mühendisi bir öğrencim olan Muharrem Nesij Huvaj da yayınevinin genel müdürlüğü görevini yürütüyordu. Bu yayınevinin bir Cambridge ya da Oxford University Press haline gelebilmesini hep düşlüyordum. Ve nihayet kitap 2006 başlarında piyasaya çıktı.

Kitabın formatını nasıl oluşturduunuz?

Kitabı yazarken üzerinde en çok düşündüğüm konuların başında kitabın formatı geliyordu. Bilimsel ve teknik içerikli bir konu hem de tarihsel bir bakış açısıyla konunun uzmanı olmayan okuyuculara nasıl okutulabilirdi? Halkımızın petrole olan ilgisinden kuşku duymuyordum ama onların ilgilerini böyle bir konuya nasıl odaklayabilirdim?

İşte bunun için ele aldığım her dönemin, dolaylı olarak petrol ve enerji gelişimlerini etkileyen olaylarını belirledim onları belirli aralıklarla teknik konuların aralarına serpiştirdim. Böylece okuyucunun ilgisi tam dağılırken, onların yeniden kitaba odaklanmalarını sağlamayı amaçladım. Yaptığım bir diğer şey de, olayları sadece bir kronolojik dizin şeklinde vermek yerine, onların aralarındaki ilişkileri ortaya çıkarmak oldu.

Yani okuyucunun kitabı okurken düşünmesini ve yorum yapmasını sağlamaya çalıştım. Böylece kitap hem daha rahat okunur hale geldi hem de interaktif ve epik bir şekilde yorumlama imkânı ortaya çıktı. Kitap hakkında yapılan yorumlardan bunu başarabildiğimi anlayabiliyorum. “Bir roman gibi okunuyor”, “Rahatlıkla okunabiliyor ve anlamakta zorlanılmıyor”, “Okurken aynı zamanda eğleniyorsunuz da”, “Kitabı iki günde okudum”, “severek okuyacaksınız” gibi sözler bunu açıkça gösteriyor zannedirim.

Kitabınıza ilgiyi ve aldığınız iki ödülü nasıl değerlendiriyorsunuz?

Kitaba olan ilgi bu tarz bir kitap için olağanüstüydü. Halkımızın petrole olan ilgisini çok yakından biliyordum. Benim petrolcü olduğumu öğrenen herkesin ilk sorusu, “Kuzeyimizde var güneyimizde var bizde neden olmasın?” oluyordu. Vatandaşlarımızın, bizde büyük miktarlarda petrol olduğunu ama bir türlü çıkarılmadığına yürekten inanıyordu.

Ama buna rağmen çok okunan ve yazılan bir ülke olmamız nedeniyle yine de bu kadar ilgiyi ne ben ne de yayıncım beklemiyorduk. Nitekim kitap hemen birkaç ay içinde 2. baskıyı yaptı. Geçen ay da 3. baskı gerçekleşti.

Kitaba verilen ödüller de gerçekten çok gurur vericiydi. İlk önce, 2006 sonunda da Türkiye Gazeteciler Cemiyetinin her yıl düzenlediği Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülüne layık görüldü. Oldukça güçlü bir jüri vardı. Sayın Zafer Atay, Prof. Dr. Toktamış Ateş, Prof. Dr. Taner Berksoy, Prof. Dr. Semih Gemalmaz, Sayın Gülseren Güven, Prof. Dr. Emre Kongar, Prof. Dr. Ionna Kuçuradi, Prof. Dr. Ahmet Mumcu ve Prof. Dr. Mümtaz Sosyal gibi. Bu derece üst düzey kişilerden oluşan bir jüri tarafından hem de oybirliğiyle böyle bir ödülü almak gerçekten çok keyif vericiydi. Asıl önemli olan da ödülün sosyal bilimler dalında verilmiş olmasıydı. 2007 Ocak ayında yapılan ödül töreninde de dediğim gibi, benim gibi bir jeoloji mühendisine yani bir fenciye yılın en iyi sosyal bilimler ödülünün verilmesi bana göre büyük bir cesaretti.

Ama, yazılı ve görsel medyanın kitaba olan ilgisi jürinin ne kadar haklı olduğunu ortaya çıkarmıştı. Kitap, o günden sonra çeşitli TV programlarına konu oldu. 20’den fazla gazete ve dergide de kitaptan bahsedildi. En son olarak, Haziran 2007’de TPJD’nin Cevat Eyüp Taşman Ödülü’ne layık görüldü. Türkiye’nin ilk petrol aramacısı olan ve yaptıklarından hayranlık duyduğum Taşman adına verilen ödülün ilk sahibi olmak da beni ziyadesiyle mutlu etmiştir.

Sizce kitabın önemi ve değeri nereden kaynaklanıyor?

Osmanlı'da Neft ve Petrol'ün birkaç açıdan önemli olduğunu düşünüyorum. Bunlardan bir tanesi, ilk defa dünyada hiç kimsenin bilmediği 112 belgenin gün ışığına çıkmış olmasıdır. Bu belgeler ilk defa bu kitapla dünyaya tanıtılmıştır. Ayrıca, konuyla ilgili olarak bütün dünyada, özellikle Anglo-Sakson dünyasında yayınlanmış eserlerin neredeyse tamamı kitaba dâhil edilmiştir. İkinci önemli konu da, kitabın sadece bir petrol tarihi değil, enerji ekonomi politiği perspektifinden bir enerji tarihi niteliğinde olmasıdır. Osmanlı'da olup bitenler, okuyucuya genel bir dünya perspektifi içinde verilmiştir. Üçüncü ve belki de en önemli yanlarından biri de zamanlamanın çok uygun olmasıdır.

Bu zamanlaya biraz değinir misiniz?

Bunun için önce enerji kaynakları arasındaki yer değişimleri incelemek gerekmektedir. Enerji modern toplumlar için vazgeçilmez bir unsurdur. Bunun başlıca nedeni enerji ile ekonomi arasında, gerek dünya genelinde gerekse ülkeler bazında görülen yakın ilişkidir.

Enerji, üretim fonksiyonunun vazgeçilmez bir çarpanıdır. Üretim fonksiyonu, avcı-toplayıcı toplumlarda sadece işgücüne bağlı iken, buna, tarım toplumlarında toprak, sanayi toplumlarında da kapital ve enerji ilâve olmuştur. Sanayi ötesi toplumlarda ise, bilgi ve teknoloji denklemin önemli bir çarpanı haline gelecek, enerji konusunda bilgi ve teknoloji üretimi, ülke ekonomileri için hayati bir öneme sahip olacaktır.

Enerji kaynaklarının evrimi toplumların ekonomik yapılarıyla her zaman yakından ilişkili olmuştur. Avcı-toplayıcı toplumlarda kullanılmaya başlanan odun, tarım toplumunda hâkimiyetini artırmış, 18. yüzyılın sonlarında gelişmeye başlayan sanayi toplumunda da yerini kömüre terk etmiştir. Kömür ise, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında petrolle yer değiştirmiştir.

Bu evrim tesadüfi değildir, esas dinamiğini, yakıtın ısıl değerlerindeki artış ile kullanımdaki kolaylık, etkinlik ve çevresellik oluşturmaktadır. Her şeyden önce dekarbonizasyon dediğimiz, karbonca zengin fosil yakıttan hidrojen zengin yakıtı doğru bir gelişme vardır. C/H oranının odunda 10 iken, kömürde 2, petrolde 1/2 gazda ise 1/4,4'dür. Bildiğiniz gibi fotosentezin tam tersi olan yakma işleminde, karbon zehirli H ise doğa dostudur. Dolayısıyla daha temize doğru bir gelişme vardır. Aynı zamanda yakıtların ısıl değeri de yükselmektedir. Kalorifik değeri odunda 1000 kcal/kg iken, doğal gazda 10,000 kcal/kg'ye kadar çıkmaktadır. Ayrıca katıdan sıvıya, oradan da gaz doğru bir değişim söz konusudur. Bu fosil yakıtın daha kolay taşınması, daha kolay kullanılması anlamına gelmektedir.

Evet içinde bulunduğumuz çağ Doğal Gaz Çağı'dır. Bunda yakıt ve teknoloji arasındaki yakın bağ da önemli rol oynamaktadır. 1990'ların başında uçaklarda kullanılan turbo motorların gaz türbinlerinde kullanılmaya başlaması verimliliği % 30'lardan % 50'lere kadar çıkarmıştır.

Benzer bir evrimin gelecekte de devam etmesi durumunda, özellikle ulaştırma sektöründe petrolden sonra yaygın olarak kullanılmaya başlanacak olan yakıtın hidrojen zengin bir yakıt olacağı sonucuna varılabilir. Bu noktada önemli olan husus, hidrojenin hangi teknolojiyle elde edileceğidir. Bilindiği gibi bunun için iki

seçenek bulunmaktadır: ilk seçenek doğalgazın çeşitli türevleri, ikincisi ise yakıt pilleridir. Dolayısıyla, Petrol Çağı'nın artık sonuna geldiği ve içinde bulunduğumuz günlerde Hidrojen Çağı'na geçiş döneminin yaşanmakta olduğu rahatlıkla söylenebilir. Her enerji geçiş dönemi gibi bu dönem de mutlaka çok sancılı olacaktır.

Enerji kaynaklarının kullanımıyla dünya liderliği arasında da yakın bir ilgi bulunmaktadır. Bir ülke, belirli bir enerji kaynağını ele geçirmeden dünya liderliğini üstlenmesi mümkün değildir. Sanayi devrimi sırasında dünya lideri olan İngiltere kömür endüstrisindeki hâkimiyetiyle dünya liderliğini sürdürebilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında dünya liderliğini ele geçiren ABD ise petrol endüstrisinde tartışmasız bir üstünlüğe sahiptir.

Yeni yeni bir liderlik mücadelesi mi yaşanmaktadır?

Evet. İçinde bulunduğumuz günlerde yeni bir dünya liderliği mücadelesinin yaşandığı ortadadır. Bunun temelinde de enerji kaynakları yatmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında liderliği İngiltere'den alan ABD'nin, liderliğini sürdürebilmesi için, petrolün tahtına oturacak olan yeni enerji kaynağına mutlaka hâkim olması gerekmektedir. Fakat 21. yüzyıl dünyasında önemli bir rol oynayacağına kesin gözüyle bakılan doğal gaz sektöründe, rezerv, üretim ve pazarlamadaki üstünlüğü nedeniyle, dünya lideri hâlen RF'dur.

RF'yla kıyaslanamayacak ölçüde gelişmiş ekonomik ve teknolojik güce sahip Avrupa Birliği ve Japonya ise, yerli üretimi çok kısıtlı olan büyük tüketicilerin başında gelmektedir. Çin ve Hindistan gibi hızla kalkınan ülkeler de enerji talepleri çok büyük oranlarda artan ülkelerdir. Enerji kaynaklarının rezerv-üretim-tüketim dengelerindeki bu çelişkiler dikkate alındığında, 21. yüzyılda dünyayı en fazla meşgul edecek konunun enerji güvenliği olacağını varsaymak hiç de hayalcilik olmayacaktır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra enerji dünyasının büyük bir değişim dönemine girmiş olmasının esas nedenlerinden biri de bu çelişkilerdir.

Osmanlı kömürden petrole geçişi nasıl yönetmiştir?

İşin en ilginç yanı Osmanlı coğrafyasının petrolün olduğu kadar, geleceğin yakıtı olan doğal gazın da vatanı olmasıdır. Bu yüzden, aynı coğrafya günümüzde de, petrolün yerine geçecek olan enerji kaynağı için yapılan mücadeleye tanıklık yapmaktadır. Bu mücadeleyi sadece askerî boyutlarıyla algılamak yanlış olur; savaş aslında ekonominin tetiklediği bir enerji savaşıdır.

Bir zamanlar gerçek anlamda bir cihan imparatorluğu olan Osmanlı, taş kömürünün zirveye ulaştığı yıllarda, onun yerine geçecek olan petrolü elde etmek için yapılan savaşta yenik düşerek dağılmıştır. Gelişmiş Avrupa ülkeleri petrole, Bağdat Demiryolları vasıtasıyla Anadolu üzerinden karadan mı yoksa donanmaları vasıtasıyla Basra Körfezi üzerinden denizden mi ulaşacaklarının mücadelesini verirken, Osmanlı, bütün imkân ve kabiliyetini "Allah'a giden kutsal yol" kisvesi altında, yakında bozulacağını tahmin ettiği iç düzenin korunması için Hicaz Demiryolları'nı döşeyerek harcamıştır. Üstelik, varını yoğunu döktüğü demiryollarının yarından fazlasının, çok yakında patlak verecek savaş sonrasında belirlenecek yeni sınırlarının dışında kalacağını hesap edemedi...

Ne Dersler Alınmalı?

Tarih tekerrür eder mi bilinmez ama enerji kaynaklarının “yer değiştirmeleri”nde etkin olan dinamiklerin büyük benzerlik gösterdiği ortadadır. İnsanlık tarihi boyunca, odundan sonra enerji kaynağı olarak kullanılan kömür ve petrol gibi fosil yakıtların toplam enerji tüketimi içindeki payları zaman içinde giderek artmış ve belirli bir doygunluk düzeyine eriştikten sonra, genellikle artış hızına yakın bir hızla azalmaya başlamıştır. İşin ilginç yanı, odunun zirvesine 1800’lerin ortalarında, kömürün zirvesine 1910’larda, petrolün zirvesine de 1970’lerde, yani yaklaşık 60-70 yıllık aralarla, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de aynı zamanlarda erişilmiş olmasıdır. Bu durum bize, enerji kaynaklarının tüketimi konusunda oluşan küresel dinamiklere her ülkenin bir şekilde ayak uydurmak zorunda kaldığını göstermektedir.

Enerji kaynaklarının üretiminde ise durum çok farklıdır. Yeni bir yakıtın üretimine önce en gelişmiş ülkelerde başlanmakta, daha sonra belirli aralıklarla diğer ülkelere yayılmaktadır. Örneğin, dünyada taş kömürünün 1776’da, petrolün 1859’da ilk kez üretilmeye başlanmasına karşın, Türkiye’deki başlangıç tarihleri kömür için 1848 petrol içinse 1948’dir. Yani ülkemizde, kömür üretiminde 72 yıl petrol üretiminde de 89 yıl geç kalınmıştır. Osmanlı’nın parçalanmasına neden olan asıl etken de söz konusu enerji kaynaklarının üretimindeki bu başarısızlıktır.

1918’de çizilen sınırlarımız içinde kalan topraklarda, mevcut bilgilerimize göre dünya çapında bir enerji kaynağı bulunmamakta ise de, bu topraklar, yeni yüzyılın enerji kaynağı olacak doğal gaz için gerek üretici gerekse tüketici ülkeler açısından vazgeçilemez bir transit yolu oluşturarak enerji kaynak değişiminin yaşanacağı coğrafyada kilit bir konumda yer almaktadır.

Bu nedenle, günümüzde eski Osmanlı topraklarında uygulanmaya çalışılan uluslararası enerji politikalarının köklerinin binlerce yıl geriye gittiği çok iyi kavranmalıdır. Bu genetik şifreyi çözmeden bölgenin ve ülkemizin bugününü ve geleceğini anlamaya çalışmak, körün, kuyruğunu tuttuğu fili algılamaya çalışmasından başka bir şeye benzemeyecektir.